

Tihomir Dumančić

*Centar za istraživanje migracija
i narodnosti, Zagreb*

Primljeno: 10. 03. 1987.

PREGLED RAZVOJA HRVATSKE NARODNE MANJINE U MAĐARSKOJ

SAŽETAK

Doseljavanje hrvatskog stanovništva s područja Bosne, Hercegovine, Like i Dalmacije bio je dugotrajan proces. Uglavnom do sredine 18. stoljeća arhipelaški doseljenici su naselili ne samo rubna područja današnje NR Mađarske prema SR Hrvatskoj, već unekoliko i zapadna i južna područja današnje Mađarske. Doseljenici, uz pomoć svoga pučkog svećenstva, poglavito fratara, ostali su vjerni katoličanstvu ali i hrvatstvu. Došavši iz različitih krajeva, njegovali su i različite tradicije, posebno govor. Ta je činjenica otežavala njihovu integraciju pod jedinstvenim hrvatskim nacionalnim imenom. Procese takove integracije usporavao je i nedostatak domaće inteligencije koja bi se oduprla pritiscima asimilacijske politike kao svojevrsne konstante odnosa mađarskog velikodržavlja prema narodnostima. Od vremena do vremena taj bi pritisak popuštao, nastupalo bi razdoblje tolerancije. Nerijetko se ta razdoblja podudaraju s razdobljima srdačnih dobrosusjedskih odnosa Jugoslavije s njihovom »novom« domovinom. Suradnja pripadnika hrvatske narodne manjine s pripadnicima slovenske, te posebno srpske narodne manjine imala je u ranom poratnom razdoblju presudnu ulogu za jačanje i poboljšanje položaja narodnosti kao političkog bića. Naše narodnosti dočekuju budućnost i sve promjene koje mogu djelovati na ubrzavanje asimilacijskih procesa kao zajednica(e) koja je kadra obogatiti kulturu sredine u kojoj već stoljećima žive, ali i kulturu svojih matičnih naroda u staroj domovini. A ulogu manjina kao mosta koji spaja a ne razdvaja neopotrebnost je pobliže i objašnjavati.

U NR Mađarskoj živi vrlo brojna hrvatska narodna manjina sa oko 90.000 pripadnika. Osim pripadnika hrvatske, u NR Mađarskoj još žive i pripadnici srpske (oko 5—7 tisuća) i slovenske narodne manjine (4—5 tisuća).¹ U NR Mađarskoj žive i pripadnici slovačke, njemačke i rumunjske narodne manjine (13a; 2—13; 17).

Prve manje skupine hrvatskih doseljenika na području južne Mađarske pojavljuju se već nakon tatarskih provala sredinom 13. stoljeća.² Pa ipak, pravo naseljavanje krajeva u kojima su se uglavnom i do danas zadržali vezano je uz turska osvajanja istočne i južne Panonije i kasnije događaje do konačnog protjerivanja Turaka iz Ugarske i Slavonije, te ponovnog naseljavanja kršćan-

¹ U prikazu rada IX kongresa DSJS u Mađarskoj, Zoran Vodopija piše: »Prvi puta su ove godine, primjerice mađarski službeni organi, te novine, radio i TV priznali da u Mađarskoj živi oko 100.000 naših sunarodnjaka«. (17)

² O broju pripadnika naših narodnosti u Mađarskoj vrlo opširno piše Danilo Urošević. Broj stranica odnosi se na prijevod rada. (13; 13a : 2—13)

³ Postoje mišljenja da su i prije dolaska Mađara u 10. stoljeću na tom području, uz ostale, živjeli i Slaveni, prvenstveno Južni Slaveni, seoba kojih je na tom plodnom tlu svakako morala ostaviti svoga traga u sastavu stanovništva. Ipak, pobliže određuje njihove »pripadnosti« stvar je zasebnih istraživanja (v. 5 i 7 : 127—128 i 141—143)

skog stanovništva na ta područja.³ Pojednostavljenom periodizacijom, nakon stoljeća širenja (16. st.) slijedi stoljeće stagnacije (17. st.) a potom razdoblje nazatka. Kroz to vrijeme timarski sistem izrodio se u klasični feudalizam s nasljednim lenom uz postepeno jačanje feudalnog partikularizma s prvim simptomima (kasnije posvemašnje) feudalne anarhije, samovolje lokalnih moćnika i posebno vojnih zapovjednika. U nedostatku prihoda od osvajanja i plijena, te pljačke pograničnih kršćanskih zemalja povećava se pritisak na kršćansku raj. Hrvati su se na području Ugarske doseljavali u manjim ili većim skupinama, na poziv ili svojevóljno, bilo milom, bilo silom, bježeći pred bijedom, ratnim strahotama i bijesom osvajača, ili pak u potrazi za boljim životom, slobodnom oranicom i njivom, ali uvijek pod pratnjom ili čak i vodstvom nižega, pučkog katoličkog svećenstva (najčešće to bijahu fratri).

Preseljavanje stanovnika cijelih sela očito je bilo dobro organizacijski pripremljeno sa unaprijed dogovorenim pravcima kretanja i konačistima. Nije bilo jednostavno osigurati prehranu tolikom puku. Na pomoći im bijahu stanovnici ranije doseljeni u te krajeve Slavonije i Podravine nakon povlačenja Turaka. Lokalni župnici, biskupski svećenici i fratri bili su uključeni u tu organizaciju. Nisu izostajali ni plemići na čiji se poziv seoba nerijetko i započinjala. Vrlo često imali su svoja imanja i u Slavoniji i u Ugarskoj kamo su seljake preseljavali. Doseljenjem i formiranjem župa širila se i nadležnost matične franjevačke provincije »Bosna srebrena«. A ta je nadležnost potrajala u nekim krajevima Slavonije i južne Ugarske sve tamo do početka 19. stoljeća.

Kako bilo da bilo, do sredine 18. stoljeća kolonizacija Hrvata u Ugarsku uglavnom je okončana. Taj tip doseljavanja rezultirao je arhipelaškom lociranošću njihovih naselja. Raštrkanost naselja i različite regije iz kojih su doseljenici potjecali, ponajviše je pridonijelo sporoj integraciji Šokaca, Bunjevaca, Bošnjaka i drugih u jedinstvenu cjelinu pod hrvatskim nacionalnim imenom. Pošto su turske snage protjerane iz Ugarske, a doseljenici nastanili opustošene krajeve, stanovništvo se uglavnom stabiliziralo vezano feudalnim obvezama prema zemaljskom gospodarstvu.

Hrvatski doseljenici, uglavnom seoskog porijekla, bili su neobrazovani i izolirani od svih kulturnih zbivanja svoga doba, pa tako i odsječeni od stare domovine i matice hrvatskog naroda. Ono malo nižeg plemstva što se doselilo, vrlo brzo se odnarodilo u mađarskoj sredini. Veća trgovišta i gradska naselja Hrvati su tek poslije naselili. Povremeni posjeti pojedinaca iz stare domovine ili u staru domovinu nisu mogli stvoriti potreban most između narodne matice i skupina raspršenih po Ugarskoj. Zapadnougarski Hrvati bijahu u povoljnijem položaju, kako s obzirom na blizinu i pristupačnost starog kraja, tako i zbog blizine srednjoevropskih previranja vezanih uz reformaciju (2). U izoliranosti ostala je većina Hrvata iz drugih krajeva Ugarske začahurena u svojim malim hrvatskim oazama. Njihov jezik i svekolika narodna tradicija bivaju tek u manjoj mjeri dopunjeni elementima uzetim od susjednog inorodnog stanovništva. Jedini kakav-takav trajniji most sa starom domovinom, ostalim hrvatskim skupinama i općenito okolinom, postaje niže svećenstvo, posebno redovnici-franjevci, kler koji je ponikao iz naroda živio s narodom prateći ga vjerno i ustrajno, ali ga i vodeći i usmjeravajući kroz sve nedaće i iskušenja odnarođivanja u novoj postojbini, tuđoj sredini. Time se jedino može objasniti duboka religioznost i puna odanost katoličkoj tradiciji i privrženost svećenstvu kao autoritetu bez premca (13a; 30).

³ To je prema narodnoj predaji zabilježio Jene Sarić u članku »Bunjevci«, objavljenom u Peštanskom modnom časopisu 1842, a prenio je Danilo Urošević (13a : 28).

Tako su i počeci školstva vezani uz potrebe Crkve za hrvatskim svećentvom među pripadnicima hrvatske narodnosti županije Pečuh (ali i drugdje). Pod vodstvom fra Šime Matkovića takva gimnazija djeluje u Mohaču već godine 1620. (11; 6). Pučko školstvo razvijalo se vrlo mukotrpno zbog pritiska nacionalizma i velikodravlja većinskog ugarskog stanovništva. Fratri su uspjeli razviti slabašnu mrežu malih neobaveznih nedjeljnih škola uz same crkve. Srpsko pravoslavno stanovništvo zbog svoje zasebnosti dobiva i njeguje crkvenu autonomiju svojih općina. Uz autonomiju crkvene općine stječu s vremenom i autonomiju svoga školstva, i to ih spašava od asimilacijskih pretenzija državnih vlasti. Nešto je povoljniji položaj zapadnougarskih Hrvata koji kroz razdoblje reformacije i katoličke protureformacije uspijevaju borbom sa zemaljskom vlastelom sačuvati autonomiju, ponajprije crkvenu, a to je značilo i mogućnost očuvanja jezika što bijaše kasniji temelj autonomnog školstva Hrvata u zapadnoj Ugarskoj (14; 29 i dalje).

Zbivanja s kraja 18. stoljeća, a posebno iz prve polovine 19, kada dolazi do prvih strukturalnih promjena u sferi ekonomskih odnosa, a posebno u agraru, dominantnoj privrednoj grani cijele Panonije, nužno dovode do poboljšanja prometnih veza, ponajviše zbog potreba trgovine. Tako dolazi i do jačih dodira, kako među pojedinim ograncima sunarodnjaka u regiji, tako i sa starom domovinom. Iz redova bogatijih seljaka kojima revolucionarna previjanja sredine 19. stoljeća donose i neke političke slobode, te iz građanstva i dijela svećenstva regrutira se zametak sloja koji će poslije postati nosilac narodnog preporoda. Gradske sredine pokazale su se pogubnima za mlado hrvatsko građanstvo izniklo iz redova narodne manjine, osim kad je u prirodnom zaleđu grada bilo dovoljno hrvatskih sela odakle se regrutiralo i radništvo za obrtničke radionice, trgovine, manufakturu i sl., čime je jačao hrvatski narodni element u tim sredinama.

Sredinom prošlog stoljeća opseg školstva na hrvatskom ovisio je o političkim prilikama u Ugarskoj, ali, ukupno uzevši, o hrvatskim školama koje bi na području Ugarske odgajale podmladak kao garanta budućnosti manjine jedva da se može govoriti. Svijetlu točku čine franjevačka učilišta u Subotici, Budimpešti, Baji, Santovu. I različitim drugim mjerama vlasti su nastojale što više oslabiti hrvatski element, ne samo u urbanim sredinama sužavanjem mogućnosti učenja i upotrebe materinjeg jezika, već i doseljavanjem etnički stranog elementa u inače etnički kompaktne hrvatske sredine. Tijekom 18. i 19. stoljeća naseljavali su se tako na područje cijele južne Ugarske Mađari, Rumunji, Bugari, Slovaci, Česi, Rusini, Ukrajinci, Armenci, Jevreji, Romi i ostali, među kojima čak i Talijani, Španjolci i Francuzi (6).

Raspadom Austro-Ugarske, hrvatske etničke skupine s područja Monarhije dolaze u sastav Mađarske, Austrije, Jugoslavije, a u manjem broju Rumunjske i Čehoslovačke (9). Relativno kompaktna skupina zapadnougarskih Hrvata razdijeljena je između Austrije, Mađarske i Čehoslovačke, a brojne skupine Šokaca i Bunjevaca razdvojene su državnim granicama između Mađarske, Rumunjske i Jugoslavije. Naše su se manjine nadale da će prva, tek osnovana nacionalna državna zajednica njihovih južnoslavenskih sunarodnjaka značiti i veću zaštitu elementarnih prava narodnih manjina pred nasrtajima agresivnog velikomađarskog šovinizma i revanšizma. Na njihovu žalost, uskoro se pokazalo da ta država nije sposobna riješiti ni vlastite nagomilane i neriješene probleme nacionalnog pitanja i ublažiti rastuće međunacionalne suprotnosti, a kamoli da još i rješava tuđe slične probleme. A naše manjine u Mađarskoj našle su se u nezahvalnom položaju. Općenito rečeno, odnos nove mađarske države prema narodnim manjinama koje su živjele na njezinu državnom teritoriju dugo je vremena bio opterećen historijskom predodžbom

mađarske državnosti, a uz to su manjine bile svojevrsan amortizer revanšizma, pa i unutrašnji dežurni krivac. Riječ je o državi koja je po svojoj nacionalnoj strukturi bila izrazito heterogena, sa vrlo raznorodnim, ali ukupno brojnim slavenskim elementom.

Našim sunarodnjacima prijetila je opasnost da se takva mađarska šovinistička politika iz propale Monarhije prenese i u novonastalu državu uz nove okolnosti i još zaoštrenije postavljanje starih suprotnosti velikog mađarskog naroda prema raznorodnim etničkim skupinama bez zaštite matične države (ili je ta zaštita, bar u početku, bila vrlo jalova).

Kratko osvježenje u mađarskoj politici prema narodnim manjinama predstavlja kratkotrajna epizoda Mađarske Sovjetske Republike 1919. Iako kratkoga daha, ova je epizoda pokazala kako pod utjecajem revolucionarnih lijevih pogleda i mađarska politika prema narodnim manjinama od ranije isključivosti može prerasti u tolerantan odnos i stav o pravu manjina na samoopredjeljenje, jednakost, lokalnu samoupravu i federalizam (3: 64—87). Nažalost, razdoblje slobodnog razvoja svijesti o samobitnosti, ali i jednakosti i jednakovrijednosti manjine i većine, zbog intervencije međunarodne reakcije, bilo je kratkoga vijeka.

Slomom revolucije počinje razdoblje bijelog terora i diktature admirala Horthyja. Istovremeno u Parizu se vode diplomatska natezanja i uvjeravanja u cilju stabilizacije evropskih prilika i rješavanja otvorenih pitanja, među koje spada i razgraničenje Mađarske sa susjednim zemljama (19: 311). U Trianonu je lipnja 1920. potpisan mirovni ugovor kojim su Banat, Bačka (ali bez Bajskog trokuta), južna Baranja pripojeni Kraljevini SHS. Svi su pokušaji propali da se promijeni po Hrvate negativnu odluku o pripadnosti Bajskog trokuta Mađarskoj — memorandumima, samozvane delegacije manjina na Konferenciji, utvrđivanje etničkog sastava na spornim područjima, pa čak i pokušaj pritiska i utjecanja na rješavanje tog pitanja organiziranjem plebiscita (9: VII uvoda). Beogradska se vlada obvezala povući vojsku sa spornog područja, te je to pitanje povučeno s dnevnog reda. Međutim, to je rješeno značilo odvajanje kulturnih centara Hrvata-Bunjevaca i Hrvata-Šokaca od prirodnog ruralnog većinskog hrvatskog zaleđa. Ovo cijepanje kao trajna posljedica diplomatskih dogovora trećih, jednako je negativno utjecalo na napredak, društveni i kulturni razvitak kako zaleđa tako i centara Baje, Sombora i Subotice. Posebno presudno utjecalo je na politički i kulturni položaj Hrvata u Mađarskoj.

U sličnoj situaciji našla se hrvatska manjina na zapadnoj granici Mađarske prema Austriji. I tu je proveden plebiscit u prosincu 1921. U korist Austrije odlučilo se oko 50 tisuća, a u korist Mađarske 25 tisuća Hrvata. Tom je podjelom dio pripojen Austriji osakaćen za svoja tradicionalna i kulturna i politička središta — gradove. A inače velika i prilično kompaktna skupina zapadnougarskih Hrvata osakaćena je za dvije trećine.

Postavlja se pitanje koliko je pripadnika hrvatske narodne manjine ostalo unutar granica Mađarske? Službena mađarska statistika (3: 30) u to vrijeme (1921) prema jezičnoj pripadnosti bilježi ukupno 81.816 stanovnika »južnoslavenske narodnosti«, i to: 60.092 Hrvata, 17.132 Srba i 4.592 Slovenaca.

Vaso Bogdanov pak procjenjuje da je u Mađarskoj tada ostalo oko 180 tisuća pripadnika naših narodnosti (1: 252), a Alojzije Trnjegorski (12: 79) govori o još većem broju i to na osnovi procjena iz mađarskih statistika. Naime, godine 1920. ta statistika govori o 179.298 mađarskih državljana koji su znali »bunjevačko-šokački« jezik. U taj broj očito nisu ubrojani ni Srbi, ni Slovenci. Taj podatak Trnjegorski obrazlaže činjenicom da je daleko jednostavnije i »bezbolnije« navesti da ti ljudi znaju taj »bunjevačko-šokački« jezik, nego da se radi o pripadnicima nemađarskog naroda. Posebna je specijalnost kategorija

délszlávok koja obuhvaća Hrvate, Srbe i Slovence. Same Hrvate dijele u više podgrupa, varirajući im broj i nazive od popisa do popisa. Zovu ih Hrvati, Dalmatinci, Šokci, Bunjevci, Bošnjaci, Bjelohrvati, te još kojekako, a nerijetko ih skrivaju i u kategoriju: »Ostali Nemađari«.

Za sve pripadnike manjina koji su ostali unutar granica Mađarske vrijedile su odredbe Odjeljka VI Trijanonskoga mirovnog ugovora (18: 15—43). Riječ je o čl. 54—60, koji Mađarsku obvezuju na zaštitu manjina, tj. da osigura svojim stanovnicima »potpunu zaštitu njihovog života i njihove slobode bez obzira na rođenje, jezik, narodnost, rasu ili vjeru, da bez obzira na jezik, rasu ili vjeru uživaju ista građanska i politička prava, da imaju pravo upotrebe bilo kog jezika za privatne i trgovačke svrhe, za ispovjedanje vjere, za štampu i ostala izdanja, te za istupe na javnim zborovima.«

I ostali su članovi tog ugovora u istom smislu. Mađarska je vlada zbog vanjskih pritisaka prihvatila takve diktate, obvezala se poštivati i striktno provoditi sve elemente ugovora koji su ionako »u duhu historijskih tradicija Mađarske i njenog zakonodavstva«. U stvarnosti bijaše drukčije. Za početak su reducirane manjinske škole na simboličan broj. Ono nekoliko preostalih životarilo je sve dok, u skladu sa postavljenim ciljem, nastavnički kadar (naravno mađarski) nije ovladao hrvatskim jezikom dovoljno da može poslužiti kao »pomoćno sredstvo za mađarizaciju«. Zapravo, učitelj bi se služio materinim jezikom djece u svrhu međusobnog sporazumijevanja, dok dijete ne nauči jezik vladajućeg naroda (12: 95).

Nešto su bile bolje prilike kod Gradišćanskih Hrvata u zapadnoj Mađarskoj zahvaljujući njihovu specijalnom položaju u austrijsko-mađarskim odnosima. Oni su u gotovo svim selima zadržali hrvatske svećenike. U rijetkim preostalim pučkim školama predavalo se na gradišćansko-hrvatskom dijalektu. Kratko vrijeme 1918. izlazio je i njihov list »Naša domovina« koji su tiskali svećenici u Györu. Upotreba hrvatskog jezika u službenim ustanovama i uređima bila je strogo zabranjena. Hrvatima je preostala tek mogućnost nedjeljnih vjerskih škola za pouku vjere i hrvatskog jezika.

U vrijeme vladavine admirala Horthyja zabranjen je svaki oblik aktivnosti koji bi imao isključivo manjinsko obilježje. Pripadnici manjine tretirani su kao građani drugog reda. Oni u političkom životu Mađarske nisu imali ama baš nikakvu ulogu, jer nisu imali ni svojih organizacija, ni predstavnike u županijskim ili nekim drugim organima vlasti. Svaki ulazak u državnu službu povlačio je sobom nužnu mađarizaciju osobnog imena i izjašnjavanje za mađarsku narodnost. U političkoj koncepciji zadojenoj šovinizmom, velikodržavljem i revanšizmom, za sve nedaće bile su krive sile što su Mađarskoj nametnule Trianonske ugovore i okrnjeni nacionalni teritorij. Godine 1930. mađarska statistika broji samo 48.247 Hrvata, 7.031 Srba i 4.592 Slovence, dakle, ukupno 61.678 pripadnika naših narodnih manjina. Uz to, na austrijsko-mađarskoj granici u zapadnoj Mađarskoj živi još 10—15 tisuća Gradišćanskih Hrvata.

Razumljivo je da je dolaskom rata nestala i posljednja prepreka izražavanju mađarske mržnje prema nemađarskom stanovništvu, a posebno su se fašističke vlasti iskazale prema našim manjinama smještenim uz granicu prema Jugoslaviji. Brojni su pripadnici naših manjina bili sudionici NOB-a u Jugoslaviji. Kada su krajem 1944. formirane partizanske jedinice u Mađarskoj, pripadnici hrvatske i srpske manjine u Mađarskoj aktivno im se priključuju (15: 53—89).

Rušenjem fašizma prestaje za narodne manjine u Mađarskoj, a posebno za pripadnike hrvatske narodne manjine, jedno od najcrnijih razdoblja povijesti njihove borbe za održanje nacionalnog bića. Formiranje nove mađarske države

otvara perspektive drukčije, bolje organizacije cjelokupnog života, pa tako i međunacionalnih odnosa i položaja nemađarskih naroda u Mađarskoj. Prva organizacija koju su osnovali 17. prosinca 1944. naši sunarodnjaci u Mađarskoj bila je »Organizacija srpske omladine«. Dva mjeseca kasnije, u veljači 1945, Srbi iz Batanje i okolice i Slovaci iz Pomorišja i Viharsoraka, a na inicijativu Slovaka, osnivanju u Batanji zajedničku organizaciju pod imenom »Antifašistički front Slavena« (AFS). U toj su organizaciji vodeću ulogu imali Slovaci.

Hrvati u južnim krajevima ubrzo, u travnju 1945, osnivaju svoju kulturno-prosvjetnu organizaciju pod imenom »Bačko-baranjsko-slaveno-kulturno udruženje« u Mohaču. Osnovni zahtjevi ovog udruženja bili su: »1. Da dobijemo naše škole; 2. Da dobijemo naša narodna prava na svim područjima društvenog i političkog života.«

Glavni cilj udruženja bio je: »Doprinijeti prosvjeđivanju članstva čitanjem rukopisa i knjiga, priređivanjem čitalačkih večeri i predavanja.«. Ovako plašljivo postavljeni zahtjevi i ciljevi prvenstveno su odraz zastrašenosti pripadnika manjine kroz šikaniranja u vrijeme Horthyja, a posebno u vrijeme rata (16: 44—63).

»Antifašistički front Slavena« pokazao se kao agilna organizacija koja je zahvaljujući podršci iz ČSSR-a prerasla u vodeću organizaciju među Slavenima u Mađarskoj. Vodstvo AFS preselilo se u Budimpeštu gdje je pokrenulo list »Sloboda«. List je imao i jednu stranicu na hrvatskome ili srpskom jeziku, dok su ostale ispunjene napisima na slovačkom jeziku. Da ojača utjecaj među pripadnicima narodnih manjina, AFS osniva široku mrežu podružnica. Nakon osnivanja prve mjesne organizacije u jednom hrvatskom selu (Trkulja) 5. kolovoza 1945, a u želji da u svojim redovima okupi što veći broj Hrvata, »Sloboda« u broju 12 od 25. kolovoza 1945. donosi članak u kojem naglašava slijedeće:

»Hrvati u Mađarskoj bili su u mnogo težem stanju nego njihova braća Srbi koji su pomoću svoje crkvene autonomije imali svoje vjeroispovjedne škole, dok su Hrvati bili ostavljeni na milost i nemilost mađarskih šovinista kojima je bio cilj nemilosrdno pomađarivanje našega naroda. Hrvati i Srbi u Mađarskoj, iako govore istim jezikom, u svojoj prošlosti nisu imali nikakve veze jedni s drugima, a ako su ih i imali, te su veze postojale samo za kratko vrijeme. AFS, u duhu bratstva i prijateljstva omogućuje zbližavanje Hrvata i Srba.«

To je bio uvod u prodor AFS u Baranji, Bačkoj i drugdje među Hrvatima, dok u isto vrijeme »Bačko-baranjsko kulturno slaveno-kulturno udruženje« polagano kopni i stagnira, da bi krajem ljeta i potpuno ugaslo, odnosno bilo, inkorporirano u AFS.

Ulazak Hrvata u AFS krajem 1945. ojačava Južnoslavensku sekciju koja se počela polagano osamostaljavati u odnosu na pretežno slovačko vodstvo cijelog AFS. U vodstvu Južnoslavenske sekcije ističe se Antun Rob. Sekcija sve više širi mrežu seoskih povjereništava i mjesnih organizacija. I međudržavni odnosi ČSSR-a i Jugoslavije s Mađarskom olakšavaju djelovanje podružnica AFS na cijelom području Mađarske. Otvaraju se mnoge manjinske škole, osnivaju razna kulturna i amaterska društva. Promjene položaja manjina osigurava niz odgovarajućih odluka, uredbi, proglašenja i zakona kojima je zaštita prava manjina postavljena na vrlo širokim osnovama zaštite integriteta svakog pojedinca, a posebno onih grupacija čija su prava u doba nenarodnih fašističkih i buržujskih režima bila bitnije ograničena ili čak potpuno suspendirana.

Na svome drugom kongresu, listopada 1947, Južnoslavenska sekcija AFS potpuno se osamostalila i izdvojila u novu organizaciju pod imenom »Demo-

kratski Savez Južnih Slavena u Mađarskoj« (dalje: DSJS). Zahvaljujući dobroj političkoj, pa i kulturnoj suradnji Jugoslavije i Mađarske, veze DSJS s matičnim narodom vrlo su intenzivne na korist cjelokupne manjine.

Rezolucija IB-a 1948, i totalno zahlađenje s Jugoslavijom imaju za posljedicu politički razračun s pripadnicima vodstva koji su, iz razumljivih razloga, podržavali dobre odnose s Jugoslavijom kao svojom starom domovinom i matičnim narodom. Usput su osuđeni popustljivi politički stavovi prema pripadnicima manjine. Bilo bi točnije kazati da su novonastalo stanje najbolje iskoristile šovinističke snage koje su pod parolom borbe protiv titoizma i jugoslavenskog revizionizma djelovale prvenstveno na poništavanju efekata ranije politike pune i iskrene ravnopravnosti za pripadnike manjina. Dakle, provodeći diferencijaciju prema »titoističkim simpatizerima i špijunima«, zapravo se provodila politika radikalnog sužavanja prava narodnosti. Još se jednom pokazuje koliko je položaj narodnosti ovisan o općoj vanjskopolitičkoj situaciji, posebno stanju bilateralne stare i nove domovine.

Pa ipak, iako je trajala kratko, faza ranog poslijeratnog poleta uspjeta je otvaranjem mnogobrojnih škola, te školovanjem nužnog nastavnog kadra, među Hrvatima osigurati bar najnužniji dio onog sloja pripadnika manjine koji su, kao nosioci kolektivne svijesti manjine/narodnosti, garantirali budućnosti manjine. Treba napomenuti da je upravo nedostatak narodnosne inteligencije među Hrvatima, odnosno njeno postojanje kod Srba odredilo i razlike u stupnju unutrašnje integracije kod jednih i drugih u Srba, upravo zahvaljujući školskoj autonomiji i stvaranju narodnosne inteligencije u ranijim fazama življenja u Mađarskoj, visok je stupanj unutrašnje integracije oko jedinstvenog srpskog narodnog imena. Naravno, tu je značajnu ulogu odigrala i samosvjest Srpske pravoslavne crkve koja već i u samom imenu predstavlja branik etnosa. Kod Hrvata, pak, proces integracije i okupljanja pod hrvatskim nacionalnim imenom tekao je vrlo sporo i površno.

Cinjenicu postojanja lokalnih etnonima u Hrvata, te relativnu sličnost govora hrvatskih, srpskih i slovenskih grupa obilato koriste državne vlasti. Tako su »Narodne novine«, glasilo DSJS 1946—1947. koristile naziv »južnoslavenski književni jezik«. Sva ta zabuna i nepravilna (namjerno ili zbog neznanja) upotreba naziva jezika, te stvaranje analognog mađarskog termina *délszlávok* dolazi od pogrešne i previše uopćene analogije prema kojoj matični narodi tih narodnosti, tj. Hrvati, Srbi i Slovenci žive združeni u Jugoslaviji, te su prema tome njihove manjine zapravo jugoslavenske, ili, kako oni kažu, južnoslavenske, što opet ima drugo značenje od pojma jugoslavenski. A u skladu s našom predratnom terminologijom i doktrinom o »jednom narodu sa tri plemenska imena«, sve tri manjine nazvane su zbirnim imenom *délszlávok* (odatle naziv Južni Slaveni u Mađarskoj) a njihov jezik južnoslavenski.⁴ A sve to unatoč tome što pripadnicima narodnosti ne pada na pamet da taj terminološki bučkuriš upotrebljavaju u svojoj štampi i literaturi, osim kada spominju naziv svoga društva (DSJS) ili ustanova, čije nazivlje ovisi o volji države.

Nakon 1957. vrlo sporo i mukotrpno usporedo s procesom opće demokratizacije života u zemlji, zbiva se i proces postepenih promjena odnosa prema narodnim manjinama. Znatnog utjecaja ima i poboljšanje međudržavnih odnosa uz smanjivanje napetosti u pograničnim zonama gdje živi velik dio ma-

⁴ Svoju studiju Danilo Urošević počinje opširnim razmatranjem opasnih zabuda koje proizlaze iz upotrebe termina *délszlávok*. Dobro ukazujući na prikriveno pejorativno značenje termina *Južni Slaveni* u Mađarskoj u smislu kako se upotrebljava u mađarskoj terminologiji, on u pitanju jezika pokazuje posvemašnje neznanje. On kaže: »Što se tiče jezika Južnih Slavena u Mađarskoj, književni jezik Srba i Hrvata je isti (srpskohrvatski), razlika je samo to što Srbi pišu većinom ćirilicom, a Hrvati latinicom. Hrvati u županijama Vas i Győr-Sopron govore na čakavskom, a Hrvati u županiji Zala pak na kajkavskom dijalektu« (13a : 1)

njine. Neka formalna prava iz obaveza zaštite kolektiviteta silaze s »papira« u realnu situaciju i život manjine.

Na tom putu demokratizacije odnosa unutar mađarskog društva sami zakoni, statuti ili smjernice donešeni na različitim nivoima različitih političkih i društvenih organizacija sami po sebi nisu garancija stvarnih pomaka ka poboljšanju položaja pripadnika narodnih manjina. Ipak treba istaknuti odluku Politbiroa Mađarske socijalističke radničke partije od siječnja 1978. godine. Ona je potakla spuštanje i približavanje rješavanja pitanja razvijanja dvojezičnosti, zastupništva pripadnika narodnih manjina u raznim mjesnim, gradskim i županijskim državnim, partijskim i društvenim organima i organizacijama, te pitanja privrednog i društveno-političkog razvoja u naseljima gdje žive pripadnici narodnih manjina. Tijekom ovih godina taj je proces uključivanja pripadnika narodnih manjina dobivao na obuhvatu i intenzitetu kroz Odbore za narodnosti u županijama, te posebno kroz »narodnosne forume«, specifičan oblik organiziranja pripadnika narodnih manjina na razini gradskih i seoskih sredina. (10). Početkom protekle školske godine stupio je na snagu novi Zakon o obrazovanju koji teži posuvremenjivanju nastavnog procesa i znači svojevrsan uvod u reformu školstva. Pri tome se naglašava da se dvojezičnost u nastavi i nadalje treba njegovati i poticati. Buduća praksa u provođenju tog zakona i ostalih koji će mu slijediti u procesu reforme školstva pokazat će stvarne efekte na položaj jezika narodnih manjina u procesu nastave. (4)

LITERATURA

1. Bogdanov, Vaso. *Živa prošlost*. Zagreb, 1957.
2. Dobronić, Ivan. *Naši Hrvati u doba reformacije i prva stoljeća u novoj domovini*. Beč. Hrvatsko nakladno društvo, 1955.
3. Domini, Mirjana. »Denacionalizacija hrvatske narodne manjine u Mađarskoj«, u: *Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj*, Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1977.
4. Stipan Filaković. »Novi zakon o obrazovanju«, u: *Narodne novine*, Budimpešta, broj 45, od 06. 11. 86. str. 3.
5. Grafenauer, Bogo. »Nekaj vprašanj iz dobe naseljavanja Južnih Slovanov«. *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 1950, br. 4.
6. Jankulov, Boris. *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku*. Novi Sad: 1961.
7. Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb: 1971.
8. Jozsef Lantos. »Narodnosni forumi u Baranji« u: *Narodne novine*, Budimpešta, broj 15 od 10. 04. 87. str. 5.
9. Mitrović, Andrej. *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919—1920*. Novi Sad, 1975.
10. Mitrović, Andrej. »Nastavlja se suradnja DSJS-a i Baranje« u: *Narodne novine*, Budimpešta, broj 9 od 26. 02. 87.
11. Šarošac, Đuro. *Hrvatske i srpske etničke skupine u Baranji*. Pečuh, 1978.
12. Trnjegorski, Alojzije. *Jugoslavenske manjine u inostranstvu*. Beograd, 1938.
13. Urošević, Danilo. *A magyarországi Délszlávok története*. Budimpešta: DSJS u Mađarskoj, 1969.
- 13a. Urošević, Danilo. *Povijest Južnih Slavena u Mađarskoj*. Šapirografirani prijevod, čuva se u biblioteci Centra za istraživanje migracija i narodnosti u Zagrebu.

14. Valentić, Mirko. »Petsto ljet hrvatske dijaspore u austrijsko-ugarsko-slovačkom pograničnom području«. u: *Symposion Croaticon*, Beč, 1974.
15. Velin, Stjepan. »I oni su dali svoj dio«. u: *Iz naše prošlosti*, Budimpešta: DSJS u Mađarskoj, 1979.
16. Vidmarović, Đuro. »Organizaciono konstituiranje poslije drugoga svjetskog rata.« u: *Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj*, Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1977.
17. Vodopija, Zoran. »Kongres naših manjina u Mađarskoj«. *Matica*, Zagreb: Matica iseljenika Hrvatske, 1981, br. 1.
18. Vukas, Budislav. »Međunarodno-pravna zaštita hrvatske narodne manjine u Mađarskoj«. u: *Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj*, Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1977.
19. *Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919—1920*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1960.

A SURVEY OF THE CROATIAN NATIONAL MINORITY'S DEVELOPMENT IN HUNGARY

SUMMARY

The immigration of the Croatian population from the regions of Bosnia, Herzegovina, Lika and Dalmatia was a longstanding process. Mostly until the mid-18th century they settled the borderline between what is today the People's Republic of Hungary and S. R. Croatia and formed their archipelagos there, as well as, in part, the western and southern areas of the Hungary of today. The immigrants, supported by their secular priests, especially friars, remained faithful to Catholicism, as well as to Croatianness. Having come from various parts, they maintained diverse traditions, and especially their dialects. This fact made their integration under a uniform Croatian national appellation more difficult. The processes of such an integration were slowed down by an absence of the local intelligentsia that would counteract the pressures of an assimilation policy — a constant characteristic of the Hungarian hegemony over the nationalities. From time to time, the pressure would be relieved, and a period of tolerance would replace it. More often than not, such periods coincided with the periods of cordial and neighbourly relations of Yugoslavia with the nationalities' »new« homeland. Co-operation between members of the Croatian national minority and members of the Slovene, and particularly Serbian national minorities had a key role in the early postwar period for an improvement of the position of the nationalities as political entities. The nationalities concerned await their future and all the changes that can affect an acceleration of assimilation processes as communities capable of enriching the culture of the environment they have inhabited for centuries, as well as the culture of the mainstay nations in the old home country. And there is no need for a further elaboration on the role of minorities as a uniting, rather than a separating, bridge.